

Hemingway eta Bilbao

Edorta Jimenez Jauna

Relato de las visitas de Hemingway a Bilbao y su entorno, en el contexto de sus conexiones y vivencias que sostuvo con la red de sus amigos vascos.

Hemingway eta Bilbo

Hemingwayk Bilbora eta inguruetara egindako bisiten azalpena; eta hori euskal adiskideen sarearekin zituen loturen eta bizipenen testuinguruan.

Hemingway and Bilbao

An account of the visits made by Hemingway to Bilbao, in the context of the connections and experiences he had with his network of Basque friends.

Finca Vigía (Habana), 2002ko apirilaren 12a
Etxebarri (Mundaka), 2002ko ekainaren 20a

Goizeko bederatzia eta jota. Finca Vigíako auto-garajea izan zen etxetxoan nago. Zuria da, apala. Argia palmondo txikien artean keinu eginez sartzen da, laztankor eta bizi-pozez. Aurrean daukat ‘The dangerous summer’ –Udaldi arriskutsua- liburuaren alea; alboan, neske eder galanta, Hemingway Museoa nire itzal jarria.

‘The dangerous summer’ liburuak 1959ko udaldiaz dihardu eta, izatez, edo asmoz behintzat, 1932an argitaratu zen ‘Death In The Afternoon’ haren eguneratze modura hartu zuen idazleak. Itxura batean behintzat, diot, askoren iritzian bere bihotzeko Espainiara itzultzeko aitzakia baitzen liburua eguneratze-arena.

Bada, ‘The dangerous summer’ liburuaren azken aldera Ernest Hemingwayk Bilbori leku egiten dio, 1932koan egin zion moduan. Susmoa da bigarren liburuan idatzi zuena ez ote zen lehenengorako idatzia izan zen berbera. Bidaia hura –beste susmo bat duzue hau- azken iruzurren bidialdia izan zen. Goazen astiro baina.

“Gau hartako asmoa –idatzi zuen Ernest Hemingwayk 1959ko hartaz- afa-ria Madrilan egin ostean Bilbora joatea zen, horretara hiri horretan lo eginda gero arrastian bertan toreatu ahal izateko. Hiriburu basque-ko Carlton elkartuko ginelakoan lotu ginen”.

Entzuleotakoren baten batek ez badaki ere, ‘The dangerous summer’ liburuak Dominguin eta Ordoñez orduko zezenketako goi-adarretan bizi ziren toreatzaileen arteko ‘mano a mano’ luzaro itxarondutako hartaz dihardu gehien bat. Hemingway Ordoñezen zalea zen, dena esan behar bada. Hala bada, idoloaren urratsetan zebilen. Eta zer nahi ote zuen idoloak ba, Bilbon toreatu baino.

“Antonio Bilbon ekiteko gogotsu zebilen, Bilboko baita Espainiako plazarik gaitzena, zezen handienak ekartzen dituen eta publikoa zorrotzen eta exijenteena duena, halandaze, inork ezin zezakeen esan 1959ko hartan ezer iluinik edo zalantzakorik izan zenik, ze Belomonte eta Joselitoren garaietatik hara inork egin ez zuen moduan toreatu zuen eta. Ez zion ardua Dominguin ere han izateak”.

Bada, Bilbora abiatu ziren Hemingway eta Bill laguna. Berebilerik, jakina. Lancia etxeko autoa zen hura, La Barata ezizenaz ezaguna. Autoak, dio Ernestek, “tragatu egin zituen kilometroak; Burgoseko taberna zaharrean –aspaldi-koan?- lotu ginen”.

“Mariok bizkor egin zuen Burgosetik Bilbora artekoa. Lasterketako pilotua zenez, ez zegoen arriskurik, teoriarik behintzat, eta hala ere bira-kontagailuari begiratzen nion aldiro izertzan hasten nintzen”.

Beldur zen, antza, hainbat gerratan ibilia eta zauritua zela lau haizeetara aldarrikatu ohi zuen gizona. Zorionez berebilak hiru klaxon mota ei zituen eta, horietako batek beste zerei bidetik kentzeko deiadarra hedarazten zien. “Oso baliagarria izan zitzaigun -idatzi zuen Hemingwayk-, baina behin astakiloak, ahuntzak eta artzainak atzean utzi eta hara, trenaren zain zueden geldi”.

Ez dakigu zer jazo zen, ez ote zituen, beharbada, Mario trebeak orduantxe erre gurpil-galgetako zapatak, errepidea ixten zien trenaren langa edo hesiaren kontra ez jotzearren. Kontua da Bilbora iritsi zirela, eta geroko batean ‘The dangerous summer’ hura ikurriko zuten balizko irakurlei hiriaren gaineko informaziorik behinena eskaini nahi izan ziela, balizko irakurleok 1932ko ‘Death in the afternoon’ irakurri gabe balute moduan.

“Bilbao hiri aberats-itsusia da, meatzagintzan diharduena, non batzuetan St. Luisen egiten duenaren besteko beroa egiten duen, berdin St. Louis Misso-rikoari zein St. Louis Senegalekoari alderatu”. idatzi zuen 1932ko liburuan. 1959ko bisitaldi hartaz berdintsu idatzi zuen, ostera ere; “Bilbao hiria industria eta itsasgintzari emana da, egon ere mendi-katilu -botxo?- batean barrena datorren ibaiaren ertzean baitago. Hiri aberatsa da, handia, sendoa, eta berohezea nahiz hotz-hezea”. Meategiak aipatu zituen 1932koan, itsasgintza 1959koan, baina batez bestekoan berdintsuak dira aipamenak, eta biak ere biak bata bestea bezain topikoak. Lehenengo aipamenean Ernest Hemingway umoretsuago bat igartzen dugu bigarreanean baino, ostera. Gazteagoa zelakoa ote zen, batek daki. Susmoa dut, haatik, lehenengo liburuko oharrek bigarreana egiteko baliatu zituela. Alderdi hori bazterturik, bada liburu bietan ageri den beste gai bat, Hemingwayk barne muinetan habia eginik zeroana; Euskal Herriko inguruen ederra da gai hori. Gaiari ekin aurretik, bide naberreko ohar bat, berebilak direla eta.

Penintsuluan ibili izaten zenetan Hemingwayk berebidez egiten zituen joan-etorriak. Horrelaxe egin zuen aipaturik dudan 1959koan, eta horrelaxe egin zuen gerra aurrekoetan. Gerra aurreko urteetan, batez be 1932an argitaratu zuen ‘Herio arrastian’ liburua idatzi ordukoetan, Hemingway zenbatetan etorri ote zen Bilbora, ez dakigu. Ibilua zela, hurrengo lerroetan ageri da.

“There is a fine road to Bilbao (at Biarritz or St. Joan de Luz) from anywhere along the Basque coast. Bilbao is rich...”. Bada, kostaz kostatzen etorri bide zen Laburdetik Bilbora. Halandaze, ezagutu zituen Hemingwayk gure parajeak, ez soilik beti aipatu izaten diren Nafarroa Garaikoak, edo Behekoak; baita Lapurdi, Gipuzkoa eta Bizkaikoak ere. Bestalde, eta hau bide nabar diot, Steerek ere idatzi zuen hemengo bide eta kaminoez ‘The tree of Guernica’ gogoangarrian. Steer bezala, bidazteiei harrigarri egiten zitzaien hemengo errepide-sarearen sarria. Haatik, utz ditzagun kontu honetako adarrak, askotariko adarrak direnak, eta gatozen lurrera. Gero, 1959koan hona zer idatzi zuen.

“Hiriaren inguruko pasaia oso polita da eta herrialdea zeharkatzen duten errekek liluragarriak dira”, dio 1959ko liburuan, 1932koan esan zezakeen era berean. Jakina den moduan, arrantzalea zen Ernest. Bizkaiko inguruetan sartu eta batera arrankariak, edo amuarrainak, jauzika igartzen bide zituen, eguzki brintzetan eta pasaeran ikusten zituzten ibaietako urazaletan jauzika. Ez da hitzaldi honetan garatzeko gaia, baina ohar moduan utzi nahi nuke Ernestek bazuela, nire ustez, Euskal Herri osoaren irudia, gerra aurreko urteetan oso-tua. Eta hau esanda, gatozen Bilbora, bertan dugu eta Ernest Hemingway 1959ko abuztuko azkenetan.

Mariok berebela gelditu zuenean ez ei zegoen bero larririk. “Bilbon giroa, Cordoban izan ezik Espainiako beste edozein lekutan baino sargoritsuagoa izan daiteke”, idatzi zuen, hurrengo lerreoan egun hura hain beroa ere ez zela izan eta kaleetan jendea alai ikusten zela gehituz. Hiria ezaguna ote zitzaien?

Bilbora lehenengoz 1925ean etorri zen, beharbada, Hemingway. Urte hartako abuztuan idazlea eta haren lehenengo emazte Hadley Richardson Donostian izan ziren, abuztuaren 9a eta 15a bitartean izaten den hango ferian. Hilaren 12an emazteak trena hartu zuen, Pariserako. Senarra astebetetz geratu zen han, Hendaian, itsasoari begira edo. Edo bazterrak ezagutzen.

Hurrengo urtean, 1926an, Donostian da berriro, eta lagun bati egiten dion eskutitzean dioenez, Bilbora joateko asmoa behintzat bazuen. “Abuztuaren 21etaik 24ra izango naiz Bilbon”, idatzi zion Waldo Pierce lagunari. Gero, 1927an, Bilbon izan ote zen ez ote zen izan, ‘Death in the afternoon’ liburuan aipaturik uzi zuen Zurito toreatzailea ikusi, ezin izan ei zuen beste inon ikusi izan, urte hartantxe Bilbon baino.

Entzulea datuen datuekin itozteko arrisku eta guzti, jarrai dezagun esanez 1928an ez baina 1929an Bilbon izan zela Hemingway, toreatzaile amerikar Sidney Franklin ikusteko, hain zuzen. Hurrengo urtean, 1931ean, penintsulara itzuli zen, Vigoko portura itsasontziz joz. Ez dakigu Bilbora etorri ote zen, hurrengo urtean ere etorri eta Bilbon izan zenentz ez dakigun moduan. 1932ko urte horretan argitaratu zuen ‘Death in the afternoon’, esango nagoen moduan. Liburu hori besapean zuela, 1933an Bilboko feriara itzuli zen. Bada, ezagutzen zuen gizonak Bilbo, bai.

“Dirutzak eta kirolari handiak dituen hiria da –idatzi zuen The dangerous summer’ liburuan- zinetan lagun ugari dudan”. Gerra aurrean, gerratean eta gerra ostean egindako lagunak ziren. Eta kirolariak aipatu zituenez, argitu behar da kirolariok jai-alaiako pilotariak zirela, arean. Baina utz dezagun lagun-haria eta oratu diezaiogun Bilbon topatu zuen giroaren hariari.

“Carlton hotelean, hotel bikaina dena bera, gela onak genituen”, idatzi zuen (tamelez, hotel horretako liburuak galdu egin dira). Bestela, imagina-

tu egin behar ditugu Hemingway eta Bill. “Errepidean hain denbora luzea daroagu ze –idatzi zuen-, hoteleko hall doterean lekuz kanpo sentitzen ginen”.

Horra Ernest Hemingwayren izaeraren alderdi badaezpadako bat, esaldi batean berak laburturik; bost zion idazleari gorputzaren garbitasunak, janzkerak, izerdiaren eta halakon usainak –alkoholaren usainak batez be. Ez zen gentleman horietakoa. Alderdi horretatik oso-oso zen. Bere kanpo-itxura negargarriaz kontzientea zen, ostera, bestela ez zukeen idatziko, idatzi ere idatzi egin zuen moduan, “Zorionez, La Baratak –Lancia berebilak- gure gizar-te-maila erakutsi zuen. Hirian zebilen autorik hoberena zen”.

Irudikatu egin behar da gero, bere azkenetan dagoen idazlea, narrats jantzita, sakel, koipezto, txarto orraztuta eta bizarra ondo ebagi barik, Lancia autoan gora eta behera. Bilbo “aberatsa eta kontsebardore” hartan deigarri izan behar zuenik, zalantzarik ez. Edaten zuenarekin, gainera. Baina Ernest ez zen hiriaren aipamenak egitera etorri, ez eta itxura erakustera ere, bere idolo Antonio Ordoñez, gerra aurreran ezagutu zuen Cayetano Ordoñez harexen semea ikustera baino. Eta hantxe izan zen, abuztuaren 18an, Bilboko zezen-plazan. Han jazo zena, labor agertzen digu Ernest zezenketazaleak.

“Espainiko beste ezein lekutan baino lege eta ordenu zorrotzago zegoen eta poliziak, ordura arte beti erabili izan genuen eta gainera zentzuzkoena zen lekutik sartzen itzi beharrean plazaren inguruan buelta osoa egin eragin zigun. Iritsi ginen azkenean ere gure jesarlekuetara eta harrigarri begitandu zitzaigun korrida, hesitik barik, harmailetatik (tendidotik) ikusi beharra.”

Zer joz ote zen, ba, Ernest Hemingwayri eta ohikoa ez zen lekuetan ibili eragin eta gainera tendidoan jesarri eragiteko, horra idazleak berak laster argituko diguna. Lehenago, ostera, plazako harearen berri ematen digu, esanez, baze, egun bitan Bilbon euria izan zutela, baina korridaren ordurako atertu egin zuela. “Bilboko plazak –idatzi zuen Hemingwayk- estolda sare ona du eta, eraiki zutenean bazekiten zein harea mota behar zuen (...) arratsalde hartan lurrazala melata zegoen (...) baina azkenean eguzkia agertu zen, beroa hezea zen eta odei ilun astunak zeuden”.

“Sarrerak agortu egin ziren –segitzen du- eta korridara etorriak ziren Gobernuko hainbat kargudun, estatu-buruaren emazte Doña Carmen Polo de Franco president-palkoan zegoen, Donostiako talde batekin”.

Polizien jarreraz eta enparaez esateko gutxi geratzen da. Ordoñezek eta Dominguinek zezanak andere txit agurgarriari eskaini zizkiotela, hori ez eta aipatu ere II. Errepublikaren alde gerran ibili omen zen gizonak. Hori bai, Estatu-buru izenaz aipatzen duen diktadorea Donostian zen eta, areago, Gipuzkoako hiriburua Francisco Franco harexek presidentarena egin zuen korridaren batean izan zen Ernest gurea.

Mesedea mesede truk edo, hilaren hogeian idazlearekin elkarrizketa argitaratu zuen artean 'El Correo Español – El Pueblo Vasco' izenburua zuen egunkariak. Hona hemen, osorik, Barrenak sinatu zuen hura

Jueves 20 de agosto de 1959

SIGUIENDO A SU "IDOLO" ORDOÑEZ

ERNEST HEMINGWAY (Premio Nobel 1954) ha llegado a Bilbao para asistir a las corridas

Su primera visita a la villa data de 1933

Con una gorra a cuadros, camisa marrón de verano y un pantalón arrugado de mahón, y unas zapatillas de cuero –al estilo de las babuchas árabes...- Ernest Hemingway llegó al Hotel Carlton. Casi ni salió del coche que le trasladó desde Ciudad Real, en donde vio torear a su ídolo, Antonio Ordoñez. Solo fue al hotel a por las localidades para ir a los toros.

En Vista Alegre pronto circuló el rumor de su llegada. A la salida, por la parte posterior del coso bilbaíno, el gran novelista no cesaba de firmar autógrafos. Cuando pudo, el Premio Nobel de Literatura 1954 regresó al hotel. Entonces su atuendo había aumentado: varias bolsas de viaje. En el "hall" del Carlton, entre el maremagnum de toreros, aficionados y personalidades bilbaínas, tuve la oportunidad de salir a su paso.

- Acabo de regresar de la corrida. Todavía no he tenido tiempo de mudarme. Puede usted preguntarme lo que quiera, que estoy a su disposición.

Ernest Hemingway, Premio Nobel, periodista, aventurero infatigable y gran novelista me dijo que ya conocía Bilbao.

- Vine aquí en 1933, también a la feria de Bilbao. Esta feria de los toros grandes y del público exigente. No he tenido tiempo de ver nada de esta capital.

- ¿Cuánto tiempo estará en Bilbao?

- Todo lo que resta de la feria. Después, seguiré viendo corridas de toros por otras capitales. ¿Qué le ha parecido Ordoñez hoy?

Este personaje genial es un entusiasta de los toros. Me preguntaba por la corrida de ayer, sobre todo, para que elogiara la actuación de Ordoñez,

- Bueno –me decía-, pues lo de hoy no ha sido nada, comparado con lo de ayer en Ciudad Real.

- ¿Qué está escribiendo ahora?

- Estoy trabajando un apéndice a mi obra “Muerte en la tarde”. Se trata de un libro de ambiente taurino. También tengo una novela (sin título) sobre la que llevo trabajando dieciocho meses. Pronto creo que la terminaré.

- Usted que ha visto tantas corridas, ¿se sentiría capaz de escribir una reseña taurina?

-Sí, sin duda alguna... Y si no que le pregunten a...

El escritor se sonríe cada vez que contesta a una de mis preguntas. Su recortada barba blanca era acariciada pausadamente. Majestuosamente, diría mejor... Cuando le reconocieron en el hotel, fueron varias personas las que se acercaron en solicitud de un autógrafo...

- Es el pago a la publicidad –me decía como disculpándose-. Pero, créeme, esto sirve de estímulo al pensar que la gente le conoce a uno por lo que escribe. Usted y yo nos debemos al público.

- ¿Qué opina del duelo taurino Luis Miguel – Ordoñez?

- Competencia, nada más en el ruedo. Son dos hombres extraordinarios. Hoy Ordoñez está en mejor momento, pero Luis Miguel puede con todo. Es un torero largo, completo. En fin, dos hombres extraordinarios.

- ¿Qué hará esta tarde en Bilbao?

- Ahora, lo primero, adecentarme un poco. Después quiero ir por la costa, acompañado de unos amigos vascos que conocí en Cuba. Tengo ganas también, de ver un partido de pelota. Me gusta este deporte. Vi muchos partidos en Cuba, pero ahora me gustaría ver uno en su propio ambiente.

A pesar de sus años –nació en 1896 (datu hau oker dago; 1899an jaio zen)- el escritor es un hombre físicamente joven, de gran altura- uno ochenta y cuatro- corpulento y curtido por el sol de muchas latitudes. En su brazo derecho tiene una gran cicatriz, probablemente de accidente de avión sufrido en África hace unos años.

- Ahora voy a la habitación de Ordoñez a cambiar impresiones. ¿Por qué no viene usted?

Precisamente Gangoiti me había preparado una entrevista con el torero para después de la corrida.

- No le molesto más –le dije-; comprendo que está usted cansado.

- ¡No faltaba más; ¿Tiene usted bastante con eso? –me preguntó preocupado-.

- Gracias. Es suficiente.

Y nos fuimos a la habitación del torero. Ernest Hemingway es uno de esos personajes que desbordan simpatía. La entrevista se hace lo más amena. Al llegar a la habitación volvió a repetirme:

- Es un torero genial. Lo de Ciudad Real fue asombroso.

Honaino elkarrizketa. Orain ohar batzuk. Lehenengo eta behin, 1933an egon zela aipatzea, orduan bakarrik egon izan balitz moduan aipatu ere, susmagarria da guztiz. Orain artekoan argitu ahal izan dudun moduan, lehenengo ere egona zen. Beraz, zertan datu hori isildu? Eta zertan ez aipatu Hemingway, 1953an, gerraostean lehenengo bidarrez itzuli zenez geroztik, Espainaiako erruedotan udatiar ikusle ohikoa zela?

Argi dago, nire ustez. Barrenarena bezalako egunkari itxuraz orojakile eta ustez oren berriemaile hark – informatu egiten duen periodikua izan da eta beti El Correo Español, zer arraio!- Nobel Sariduna Espainian etxean legez ibiltzen zela, datu hori ordura arte aipatu ez izanaz damurik ez agertzearen bideratu zuten elkarrizketa bideratu zuten moduan. Bestela, elkarrizketa egin izana eta diktadorearen ezkontidea palkoan izana buztarri berean loturik datoz, nire ustez. Kazetari serioen hizkera *neutroan* esanda, idazlea zen bata, anderre txit errespetagarria bestea. Eta denak pozik. Lekutan zegoen Ernest Hemingway Espainiako legezko Errepublika bidegabe erosotuaren aldezkari sutsua. Herioren hatsa betartean nabaritzen hasita zebilen gixagaixoa zen 1959an Bilbora etorri zen hura. Eta, esateko modu batean, azken iruzurren bidialdia izan zen hura.

Bilbon, bide batez, Kuban ezaguturiko lagunak ikusi gura izan ei zituen. Nortzuk ziren lagunok, Gara egunkariaren azken orrialdean 2001an argitaratu nuen ‘Hemingway Mundakan’ narrazioan azaldu nuen. Bestela, hortxe du irakurleak Alberto Barandiaran kazetariaren ‘Gaizkileen faktoria; Hemingway euskaldunen artean’ liburu osoagoa. Ni nire aldetik, Kubako lagunei buruzkolan lan horietan sakondu dena baino sakonago aztertzen dihardut. Baina natoreen harira, azterketon emariak beste baterako utzita.

Idazleak kostaldea bisitatu nahi izan zuen, Kuban ezaguturiko lagunekin batera. Eta beste batzuekin ere, diot nik, ze Bilbao aldizkarian Mari Feli Maizkurrenak sinaturik agertu zen Lucia Regina Soltura emakumearekin elkarrizketan horixe aipatzen baita, hain zuzen ere, Hemingwayrekin eta beste lagun batzuekin Mundakako itsasadarrean pasioan ibili zenekoa.

“A Hemingway también lo traté, gracias al cura de Canala (Andrés Untzain), que cuando la guerra, al llegar los nacionales, pasó a nado la ría y se fue a Biarritz, de donde marchó a Cuba (...) Un día entró en un frontón y se encontró con Hemingway, que estaba buscando tripulación para su barco, y este hombre le organizó el barco y salía con él a pescar (...) Mucho después,

cuando ya había muerto su amigo, Hemingway quiso conocer la ría de Mundaka. Así que hicimos excursiones por la ría y vimos unas corridas de toros. Luego se fue y, al poco tiempo, se suicidó”.

Ahula da oroimena, eutsiezinak akorduak. Soltura andrearekin izan nintzen 2001ko udan. Eman zizkidan datuak nahasiak izan ziren, guztiz. Ez zuen gogoan orduko hartan Hemingway Mundakako kanposantura joan zenik. Eta joan zen, bai, gutun batean bere ‘manager espiritual’ izenaz aipatzen zuen Andrés Untzainen hilobia bisitatzera, ‘Hemingway Mundakan’ narrazioan azaldu nuen legez joan ere. Ahula da, baina, oroimena, iheskorak oroitzapenak. Ziurtatu ahal dudana da Andrés Untzainena ez zela emakumeak zioen moduan izan, bestela baino. Baina hori ere beste hari bat da eta, hobe genuke, honez gero, amaitzen joatea, ez, ostera, Soltura ez ezik goi-gizarteko beste lagun basque batzuk ere bazituela, hala, esaterako baterako, Gandarias oligarka ospetsua eta haren segizioa. Ez da ahaztu behar, ezta ere, 1953an gerra ostean lehenengo bidarrez Espainira itzuli ez itzuli ibili zenean “bateko eta bestekoekin hitz egin ondoren etorri zela”, Sandinson biografoak dioenarekin bat. Batekoak Kubako adiskide errepublikanoak eta abertzaleak ziren; bestekoak, Kubako –adiskide?- faxistak ziren. Baietz esan ei zioten, etortzeko, baina politikan ez sartzekotan.

Ez dut amaitu nahi argitu barik 1960an ere Bilbon izan zela Hemingway, eta urte horrexetan izan zitekeela Soltura andreak gogoan duen paseialdia Mundakako itsasadarrean barrena, eta artean Gandarias jaunarena zen Txarramendi irilatxoaren inguruan ere, beharbada.

Gogoangarria da 1960ko bisitaldi hura ere. Batetik Hemingway damuaren arrak barrua janda etorri zen; ‘The dangerous summer’ liburuan Dominguin zelan erabili zuen, ez ei zen pozik geratu. Bestatik, paranoiaren goirik goienetako batean bizi zen, handik mundua FBIko agente jazartzaileez beterik antzematen zuelarik. Eta hara non, 1959an zezenak Dominguin harrapatu zuen moduan, zezenak harrapatu zuen Ordoñez bere kuttuna 1960an, Bilbon. Argazkia dago -toreatzailea ohean eta idazlea ohe buruan dagoz- Deustuko San Sebastian Medikuren klinikan ateratakoa. Ohartzen ote zen Ernest Bilbon zegoela?

Orain artekoak entzunda, hona etorri zaretok galde egin diezadakezue ea ba Hemingwayk hemen aipatu ditudanak ez diren beste izkriburen batzuetan Bilbo aipatu ote zuen, edo. Ba ez, nik dakidala.

Ez zuen Bilbo aipatu Ernestek liburuetan. Haatik, Kuban izan zituen lagun nik minenak –itxura batean minak behintzat- bizkaitarrak izan ziren. Hasteko, bera bezain gizandia zen Juan Fructuoso Duñabeitia de la Mota –ezinez Sinbad, edo Sinsky- kapitaina, Bilbon hil zena 1964. urtean. Bigarrenik, aipatuta dagoen Andrés Untzain mundakarra, goitizenez ‘Kanalako abade gorria’, Mundakan hil zena 1955. urtean. Hirugarrenik, Patxi Ibarluzia pilotaria, Marakinaldekoa jatorriz eta Mexikon hil zena, ondo zehazturik ez dudana mila bederat-

ziehun berrogeita hamarreko baten batengarrenean. Dena dela, eta gure her-kideak Ernest Hemingwayren bizitzan noraino sartu ziren, horren adierazgarri, esan behar da ‘Islands in the Stream’ liburuan Patxi Ibarluzia –anglofonoen grafian Paxtchi- Ara izeneko pertsonaia eta Juan Duñabeitia, berriz, Juan ize-nekoa direla esan behar da.

Eta lagun baskoen zerrenda ez da horiekin amaitzen. Idahon ere euskal-dunekin harreman zuzena izan zuen. Areago, Ketchum ingurura aldatzeko izan zituen arrazoiaren artean han euskaldun talde bat zegoela aipatu digu Jeffrey Meyers biografoak ‘Hemingway’ liburuan. Hona hemen pasartea.

“Hemingwayk Pauline utzi zuenean, 1939an, aldaketa egin zuen Wyoming aldetik Idahora, Key Westetik Kubara egin zuen legez –emazte aldatzean bizilekuz aldatzeko premia zuen- eta harrez geroko bere bizitzako urteak Habanan eta Ketchum meatzari-herrian egin zituen. Sun Valley (Ketchumen ondo-ondoan eraikitako hiri berria) Idahoko hego-erdialdeko Sawtooth Mountains delako paraje liluragarrian dago, hamabi milako tarte dago hortik Ezra Pound jaio zeneko Hailey herrira. Eski egiteko azpiegitura modura zabaldu zen 1936an, Averell Harrima-nen eta Union Pacific Railroaden eskutik. Konpainiak, lekuaren publizitatearen bila eta Hemingwayk kirolari legez zuen izen onari adi, haren gastu denak ordaindu zituen, 1939az geroztik, izenaren erabileraren trukean. Wyomingen legez, Idahon ehiza eta arrantza aukera edarra zegoen, eta udazkeneko hango eguraldia aldaketa atsegina egiten zion Kubako eguraldi ekaiztsuari (hurricane weather). Zenbait baskok –gogorak eta anarkikoak izatearen ospea zuten, eta Francoren aurkari izan ziren, gerran zehar legez gerraostean- etxaldeak sortu zituzten Sun Valley inguruetan eta, izan ere, beste lilura bat eransten zioten lekuari. Hemingwayk Sun Valleyn eman zituen 1939-41 eta 1946-47 urteetako udazkenetako eta neguetako tar-te batzuk; berdin egin zuen Ketchumen (etxea egin zuen han) 1958-61 urte-etan”. (Meyers, 342-343 or.).

Bada, horraino joan ziren Erneste Hemingway eta bere azken emazte Mary Welsh. Esaten badizuet, entzuleok, Juan Duñabeitia bilbotarra –ezinezez Sinbad, edo Sinsky, edo Ara- eurekin izan zela 1959. urteko azkenetararte, harritu egingo zarete, hori jakitean ni ere harritu nintzen moduan. Eta Bilbok, Bizkaia oro har, Hemingwayren bihotzean leku ederren bat bazuela uste izatekoa dela pentsatuko duzue, nik pentsatzen dudana moduan. Zertan ez zuen hiriaz aipatu duguna baino gehiago idatzi, horra misterioa.

Eskerrik asko.

BIBLIOGRAFIA

BAKER Carlos, *Carlos; Selected Letters, 1917-1961*; Granada Publishing 1981.

BARRENA Carlos; *El Correo Español*, 1959ko abuztuaren 20koa; zenbait berri hor eta 1960ko abuztuko zenbait egunetakoetan.

HEMINGWAY Ernest :

- *The Sun Also Rises*, New York, Charles Scribner´s Sons 1926
- *Death in the Afternoon*, New York, Charles Scribner´s Sons 1932,
- *For Whom the Bell Tolls*, New York, Charles Scribner´s Sons 1940.
- *The Dangerous Summer*, New York, Charles Scribner´s Sons 1960.
- *Islands in the Stream*, New York, Charles Scribner´s Sons, 1970.

STANTONt, Edwar, *Hemingway y el País Vasco*; Bilbao, Instituto Vasco de las Artes y Letras, 1997

WELSH Hemingway, Mary; *How it Was; Alfred A. Knopf*, New York, INC, 1976